

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Б. В. ВИШНІВСЬКА,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

e-mail: dana-vishnevskaya@rambler.ru

Анотація. Розглянуто стан інноваційного розвитку національної економіки України. Проаналізовано обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт. Зроблено висновок про те, що інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить нині 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж у країнах з інноваційно розвинутою економікою. Руйнівню вплинула на розвиток наукової сфери некомпетентна державна політика проведення ринкових реформ

Проаналізовано рівень інноваційної активності та джерела фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Встановлено, що за період 2000–2015 років витрати промислових підприємств на інноваційну діяльність зросли більше, ніж у 7,8 рази, витрати на дослідження і розробки – у 7,6 рази, витрати на придбання нових технологій – майже в 6 разів.

Виявлено основні перешкоди, що гальмують перехід України до інноваційної моделі розвитку.

Зроблено висновок про те, що інтенсивний розвиток інноваційної діяльності в сучасних умовах забезпечує основу стійкого економічного зростання, що надає можливість стверджувати про інноваційний тип розвитку економіки на відміну від застійного, еволюційного, екстенсивного. Курс на інноваційний розвиток в Україні визначає перехід економіки до нового якісного стану.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, джерела фінансування, інноваційна активність, науково-технічний потенціал, нові технології, наукоємність*

Актуальність. Розвинені країни прагнуть досягти підвищення продуктивності та посилення конкурентоспроможності на світовому ринку високотехнологічної продукції, стабільного довгострокового економічного розвитку. Рушійну силу економічного зростання вони вбачають у використанні й удосконаленні передових технологій, а стабільність економічної динаміки намагаються забезпечити через управління інноваційними процесами, генерування та широке впровадження інновацій.

Тому Україна повинна обрати шлях широкого впровадження інновацій та побудови конкурентоспроможної держави. Підвищення конкурентоспроможності України можливе лише за умов формування нових механізмів інноваційного розвитку та технологічного удосконалення національної економіки. Тому для правильного вибору орієнтирів та пріоритетів розвитку національної економіки потрібно детально вивчити проблеми, які існують у цій сфері, та розробити комплексну державну інноваційну стратегію, що дасть змогу здійснити інноваційний прорив на користь високотехнологічної конкурентоспроможної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення теоретичних і практичних основ інноваційного розвитку присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців: С. Г. Бабенко [10], Я. Б. Базилюка [10], А. С. Гальчинського [3], М. В. Гамана [4], В. М. Гееця [5], В. П. Семиноженко [5], Л. І. Федулової [6], І. Стефанів [9] та ін. Проте, ця проблема потребує детальнішого вивчення, особливо у контексті активної розробки та обговорення національної інноваційної стратегії на 2010–2020 роки.

Мета дослідження – визначення основних проблем інноваційної сфери української економіки та обґрунтування необхідності створення національної інноваційної стратегії.

Результати дослідження та їх обговорення. У сучасних умовах розвитку економіки країни особливо важливим є її науково-технічне зростання та структурне перетворення, яке створює нові можливості й перспективи для виробництва, дає підприємствам змогу отримати конкурентні переваги на внутрішньому та світовому ринках.

Саме тому, інновації повинні стати визначним чинником розвитку всіх галузей економіки країни, забезпечити ефективне функціонування суб'єктів господарювання, стати домінуючим аспектом інтенсивного нарощення обсягів виробництва та зниження витрат [8, с. 69].

Інноваційна діяльність є складним процесом трансформації ново-отриманих ідей та знань в об'єкт економічних відносин. Такий процес становить складну багаторівневу систему економічних відносин щодо “уречевлення” знань, якій властиві специфічні взаємозв'язки й закономірності. З огляду на значну (часом визначальну) роль, яку інноваційні процеси відіграють в сучасній економіці, визначення та врахування цих особливостей є неодмінною умовою забезпечення ефективності економічної стратегії держави [6, с. 123].

Закон України “Про інноваційну діяльність” трактує інновації як “ново-створені (застосовані) і (або) удосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери” [1].

Відповідно, інноваційним, згідно із Законом, визнається продукт, який є реалізацією об'єкта інтелектуальної власності, на який виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або

реалізацією (впровадженням) відкриттів, який підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень, який в Україні вироблений вперше” [1, 2].

Сучасний стан наукової сфери України зумовлений довгостроковим негативним впливом загальноекономічних проблем, пов'язаних зі структурною деформованістю економіки країни, домінуванням у ній низькотехнологічних галузей і укладів, виробництв продукції з низьким рівнем доданої вартості, які об'єктивно малосприйнятливі до сучасних наукових досягнень (табл. 1).

1. Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт

Роки	Всього, у фактичних цінах	У тому числі				Питома вага обсягу виконаних наукових і науково- технічних робіт у ВВП
		фундамен- тальні дослі- дження	прикладні дослі- дження	розробки	науково- технічні послуги	
	млн. грн.					%
2000	1978,4	266,6	436,7	1106,3	168,8	1,16
2001	2275,0	353,3	304,9	1317,2	299,6	1,11
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,09
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	0,98
2007	6700,7	1504,0	1132,6	3303,1	761,0	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	977,7	0,90
2009	8653,7	1916,6	1412,0	4215,9	1109,2	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	1024,6	0,90
2011	10349,9	2205,8	1866,7	4985,9	1291,5	0,79
2012	11252,7	2621,9	2057,7	5369,9	1203,2	0,80
2013	11781,1	2695,5	2087,8	5772,8	1225,1	0,80
2014*	10950,7	2475,2	1910,2	5341,5	1223,8	0,69
2015*	12611,0	2465,6	2271,3	6523,0	1351,1	0,64

*Дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Наукові та науково-технічні роботи в Україні виконують близько 1500 організацій. Зростання їх кількості спостерігалось до 1998 р., після чого вона дещо зменшилася. Достатньо показовими є зрушення у структурі даного сектору. Зростає кількість науково-дослідних організацій та вищих навчальних закладів і, навпаки, зменшується кількість конструкторських організацій, дослідних заводів, проектних і проектно-пошукових організацій, науково-дослідних та конструкторських підрозділів на

промислових підприємствах. Безперечно, це негативно позначається на можливостях матеріалізації наукових розробок, свідчить про погіршення готовності наукового сектору до супроводу інновації протягом усього її життєвого циклу [6, с. 89].

Руйнівню вплинула на розвиток наукової сфери некомпетентна державна політика проведення ринкових реформ (приватизація, трансформація бюджетної, податкової, кредитної та інших фінансово-економічних систем) фактично без урахування науково-технологічного фактору та його впливу на ефективність і конкурентоспроможність вітчизняної економіки. У відношенні до науки здійснювалась безперспективна політика «виживання» існуючого науково-технічного потенціалу замість його оновлення та якісного поліпшення для приведення у відповідність з потребами ринкової економіки [5, с. 116].

Аналіз сучасних економічних умов функціонування народногосподарського комплексу свідчить, що рівень ефективності діяльності практично кожного підприємства значною мірою залежить від здатності та бажання управлінського персоналу цілеспрямовано й систематично впроваджувати новаторства з метою пошуку та розкриття додаткових внутрішніх резервів підприємства, пошуку й освоєння нових ринків збуту продукції, а також переходу до нових сучасних організаційних форм і методів виробництва. Це передбачає особливий стиль ведення господарської діяльності, в основу якого покладено орієнтацію на систематичну та цілеспрямовану інноваційну діяльність [10, с. 207].

Інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить на сьогодні 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж у країнах із інноваційно розвиненою економікою. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, тоді як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. Майже половина з інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень (табл. 2).

Проаналізувавши наведені дані, можна дійти висновку, що за період 2000–2015 років витрати промислових підприємств на інноваційну діяльність зросли більше, ніж у 7,8 раза, витрати на дослідження і розробки – у 7,6 раза, витрати на придбання нових технологій – майже в 6 разів і т. д.

Таке становище зумовлене як браком коштів, так і відсутністю останніми роками дійової державної системи стимулювання інноваційної діяльності, зачатки якої були поступово скасовані щорічними в останні 5 років поправками до відповідних бюджетних та інших законів.

Проте низький рівень наукоємності вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей або браком стимулів і пільг. Фундаментальне значення має структура економіки. В українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно належать до

малонаукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно, майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1%.

2. Інноваційна активність підприємств України

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			дослідження й розробки ¹	у тому числі		прид- бан-ня інших зов- нішніх знань ²	підгото- вка виробництва для впровадження інновацій ³	придбан-ня машин, обладнання та програ- мно-го забезпечення ⁴	Інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР				
	%	млн. грн.							
2000	18,0	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10821,0	986,4	793,5	192,9	328,4	X	7441,3	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	X	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	965,2	231,1	47,0	X	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	1312,1	326,4	87,0	X	5546,3	2290,9
2014 ⁵	16,1	7695,9	1754,6	1221,5	533,1	47,2	X	5115,3	778,8
2015 ⁵	17,3 ⁶	13813,7	2039,5	1834,1	205,4	84,9	X	11141,3	548,0

¹ з 2007 року сума внутрішніх та зовнішніх НДР;

² до 2007 року придбання нових технологій;

³ з 2007 року показник віднесено до інших витрат;

⁴ до 2007 року придбання машин та обладнання, пов'язані з упровадженням інновацій;

⁵ дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції;

⁶ починаючи з 2015 р., звіт подають юридичні особи видів економічної діяльності промисловості з кількістю 50 осіб та більше.

Ключовою характеристикою інноваційності країни, її готовності до побудови постіндустріального суспільства є рівень фінансування науки та науково-технічних розробок.

Аналізуючи структуру джерел фінансування технологічних інновацій (табл. 3), можна зробити висновки, що у 2007–2015 роках підприємства спрямовували від 60,5% до 79,6% фінансових ресурсів на інноваційний розвиток із власних джерел, а частку держави в цьому процесі було зведено до мінімуму.

3. Структура фінансового забезпечення інноваційної діяльності України впродовж 2007–2015 років, %

Роки	У тому числі коштом			
	Власним	Державного бюджету	Іноземних інвесторів	Інших джерел
2007	79,6	0,4	7,6	12,4
2008	83,9	2,8	3,0	10,3
2009	71,1	1,5	8,8	19,6
2010	70,2	3,1	4,2	22,5
2011	77,2	1,4	2,5	18,9
2012	87,7	0,5	2,8	9,0
2013	84,5	1,9	2,9	10,7
2014	73,7	1,3	3,0	22,0
2015	60,5	2,8	1,0	35,7

Підприємства почали більше користуватися кредитами (враховуються у статті «інші джерела»), але ця практика майже припинилася у зв'язку зі світовою фінансовою кризою наприкінці 2008 року. Можливість використовувати зовнішні фінансові ресурси мала позитивний вплив на загальний рівень інноваційних витрат в Україні.

Крім того, останніми роками спостерігаються негативні тенденції в дослідницькій діяльності. Так, за останні 5 років кількість поданих заявок на винаходи за національною процедурою від вітчизняних заявників зменшилася на 31%. Найсуттєвіше зниження кількості поданих заявок, порівняно з попереднім роком (на 18%), мало місце у 2008 р. унаслідок збільшення діючих ставок зборів за патентування винаходів і корисних моделей, які, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1148 (постанова набрала чинності 16 травня 2008 р.), збільшені до 35 разів [7, с. 148].

Існують неврегульовані питання комерціалізації винаходів, які б враховували інтереси як їх творців, так і організацій, що впроваджують ці винаходи. Так, обсяги нематеріальних активів не перевищують 1,5% вартості основних засобів, що значно нижче від європейських країн, де їх частка становить 50–80%.

Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку. Основною ознакою сучасного розкладу сил у світі є суттєвий відрив країн-лідерів, що створюють “інноваційний анклав” у світі,

від менш потужних країн, які змушені повністю залежати від позиції “активних гравців”. У країнах, що належать до інноваційних лідерів, спостерігається висока концентрація найбільш рентабельних видів бізнесу (із найбільшим вмістом доданої вартості в ціні продукту), переважно високотехнологічна структура національного виробництва, винесення за межі власної країни промислово-технологічного циклу виробництва, які є екологоємними, ресурсоємними тощо, зосередження найбільших фінансових потоків. Незважаючи на те, що між цими країнами спостерігається жорстка конкуренція за високорентабельні види діяльності, у випадках виникнення спільної загрози існуванню чинної соціально-економічної моделі, вони об’єднують свої зусилля для реалізації спільної політики щодо джерел цієї загрози [9, с. 89].

Досвід розвинених країн світу, які досягли високого рівня інтелектуалізації виробництва, свідчить на користь розумної, виваженої та якомога ефективнішої політики держави у сфері регулювання, управління та підтримки діяльності підприємств і компаній, що працюють в інноваційному напрямі розвитку економіки України.

Висновки і перспективи. Інтенсивний розвиток інноваційної діяльності в сучасних умовах забезпечує основу стійкого економічного зростання, що надає можливість стверджувати про інноваційний тип розвитку економіки на відміну від застійного, еволюційного, екстенсивного. Курс на інноваційний розвиток в Україні визначає перехід економіки до нового якісного стану. Він супроводжується активізацією інноваційної діяльності, що дає змогу реорганізувати економіку на основі розвитку наукомістких виробництв, впровадження у виробництво прогресивних високотехнологічних процесів, розробки і випуску нової конкурентоспроможної продукції.

Список літератури

1. Про інноваційну діяльність : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15> 11
2. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / А. С. Гальчинський. – К. : Укр. пропілеї, 2001. – 320 с.
4. Гаман М. В. Державне регулювання інноваційного розвитку України / М. В. Гаман. – К. : НАДУ. – 2005. – 386 с.
5. Геець В. М. Інноваційні перспективи України. / В. М. Геець, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
6. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / [під. ред. Л. І. Федулової]. – К. : Основа, 2005. – 552 с.
7. Кобринчук В. В. Джерела фінансового забезпечення інноваційних програм та проектів / В. В. Кобринчук // Проблемы и перспективы становления финансовой системы Украины : м-ли X Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. – Севастополь : СевНТУ, 2007. – С. 147–149.
8. Орлюк О. П. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні / О. П. Орлюк // Наука та інновації. – 2008. – Т. 4, № 1. – С. 68–73.
9. Стефанів І. Інноваційна політика держави / І. Стефанів // Світ фінансів. – 2008. – № 3 (16). – С. 87–93.

10. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) „Шляхом європейської інтеграції” / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, С. Г. Бабенко [та ін.]. – К. : Держкомстат України, 2004. – 416 с.

References

1. Zakon Ukrainy "Pro innovatsiinu diialnist" [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15> 11.
2. Zakon Ukrainy «Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Halchynskiy, A. S. (2001). Superechnosti reform: u konteksti tsyvilizatsiinoho protsesu / A. S. Halchynskiy. – K. : Ukr. propileyi, 320.
4. Haman, M. V. (2005). Derzhavne rehuliuвання innovatsiinoho rozvytku Ukrainy / M.V. Haman. – K.: Vydavnytstvo NADU, 386.
5. Heiets, V. M. (2006). Innovatsiini perspektyvy Ukrainy / V. M. Heiets, V. P. Semynozhenko. – Kharkiv: Konstanta, 272.
6. Innovatsiyni rozvytok ekonomiky: model, systema upravlinnia, derzhavna polityka (2005) / [za red. L. I. Fedulovoi]. – K. : Osnova, 552.
7. Kobrynychuk, V. V. (2007). Dzhherela finansovoho zabezpechennia innovatsiinykh prohram ta proektiv / V. V. Kobrynychuk // Problemy y perspektyvy stanovleniia fynansovoi systemy Ukrayny : mat. Kh Vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh. – Sevastopol : Vyd-vo SevNTU, 147–149.
8. Orliuk, O. P. (2008). Zakonodavche zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini / O. P. Orliuk // Nauka ta innovatsii, 4, 1, 68–73.
9. Stefaniv, I. (2008). Innovatsiina polityka derzhavy / I. Stefaniv // Svit finansiv, 3 (16), 87–93.
10. Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004–2015 roky) „Shliakhom yevropeiskoi intehtatsii” (2004) / A. S. Halchynskiy, V. M. Heiets, S. H. Babenko [et al.]. – K. : Derzhkomstat Ukrainy, 416.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ УКРАИНЫ

Б. В. Вишневская

Аннотация. Рассмотрено состояние инновационного развития национальной экономики Украины. Проанализирован объем выполненных научных и научно-технических работ. Сделан вывод о том, что инновационные процессы в экономике не получили значительных масштабов, количество предприятий, внедряющих инновации, уменьшается с каждым годом и составляет сейчас 12–14%, что меньше в 3–4 раза, чем в странах с инновационно развитой экономикой. Разрушительно повлияла на развитие научной сферы некомпетентная государственная политика проведения рыночных реформ.

Проанализирован уровень инновационной активности и источники финансирования инновационной деятельности отечественных предприятий. Установлено, что за период 2000–2015 годов расходы промышленных предприятий на инновационную деятельность выросли больше, чем в 7,8 раза, расходы на исследования и разработки – в 7,6 раза, расходы на приобретение новых технологий – почти в 6 раз.

Выявлены основные препятствия, тормозящие переход Украины к инновационной модели развития.

Сделан вывод о том, что интенсивное развитие инновационной деятельности в современных условиях обеспечивает основу устойчивого экономического роста, позволяет утверждать об инновационном типе развития экономики в отличие от застойного, эволюционного, экстенсивного. Курс на инновационное развитие в Украине определяет переход экономики к новому качественному состоянию.

Ключевые слова: *инновационное развитие, источники финансирования, инновационная активность, научно-технический потенциал, новые технологии, наукоемкость*

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE

B. V. Vyshnivska

The article reviews the state innovation development of the national economy of Ukraine. Analyzed the volume of scientific and technical work. The conclusion that the innovation processes in the economy gained significant size, number of enterprises implementing innovation reduced every year and now stands at 12–14%, which is 3–4 times less than in countries with developed economies innovation. The devastating impact on the development of scientific sphere incompetent government policies of market reforms.

The level of innovation activity and funding innovation of domestic enterprises. It was established that during the period 2000–2015. Costs of industrial enterprises innovation grew more than 7.8 times the cost of research and development – in 7,6 times, the cost of acquiring new technologies – almost 6 times.

The basic obstacles that hinder Ukraine's transition to an innovative model of development.

The conclusion that the intensive development of innovative activity in modern conditions provides the basis for sustainable economic growth that provides the ability to adopt innovative type of economy as opposed to stagnation, evolutionary, extensive. The policy of innovative development in Ukraine determines the transition of the economy to a new qualitative state.

Keywords: *innovation development, funding, innovation activity, scientific and technical potential, new technologies, research intensity*